

2013

Erfgoedlijn Landgoederenzone Strategisch plan monumentaal groen

Onno Helleman

Erfgoedhuis Zuid-Holland

2-9-2013

Inleiding

Met de *Beleidsvisie cultureel erfgoed 2013-2016 Erfenis Erfgoed en Erfgoed* heeft provincie Zuid-Holland haar ambities ten aanzien van het behoud, beheer en de benutting van het cultuurhistorisch erfgoed geformuleerd. Het speerpunt van het provinciaal beleid is om een zevental geografisch en thematisch bepaalde ruimtelijke structuren – de zogenaamde erfgoedlijnen – samen met maatschappelijke partijen te versterken en verder tot bloei en onder de aandacht te brengen. Een van de erfgoedlijnen is de landgoederenzone die evenwijdig aan de Noordzeekust op de strandwallen en het binnenduintrandgebied is gesitueerd (voor een overzicht van de landgoederen en buitenplaatsen die binnen de erfgoedlijn liggen, zie bijlage I).

In 2013 is in samenspraak met eigenaren/beheerders en maatschappelijke organisaties – het netwerk – een aantal concrete projecten, veelal restauraties, geformuleerd die in aanmerking komen voor medefinanciering door de provincie. Daarnaast zijn met bovengenoemde groep thema's besproken die de individuele eigenaar/beheerder overstijgen. Erfgoedhuis Zuid-Holland is door het netwerk gevraagd een aantal thema's verder uit te werken en projectvoorstellen te formuleren die bij voldoende draagvlak van het netwerk met cofinanciering van de provincie ten uitvoer kunnen worden gebracht. Behalve over communicatie, is er gesproken over verschillende aspecten die samenhangen met de historische groenaanleg van landgoederen en buitenplaatsen. In onderhavig document zijn de knel- en aandachtspunten zoals deze tijdens de besprekingen zijn geformuleerd beschreven en worden voorstellen gedaan om activiteiten en producten te ontwikkelen die eigenaren/beheerders verder helpen.

Historische schets

“Al aan het einde van de 18de eeuw verdwenen in het zuidelijk deel van Holland (het huidige Zuid-Holland) belangrijke buitenplaatsen (zoals Huis ter Nieuburg te Rijswijk. Dit gebeurde overigens in een periode, waarin het buitenleven nog steeds een bijzondere aantrekkingskracht uitoefende en onder invloed van de landschapstijl zelfs een nieuwe bloeiperiode inging. In de Franse periode en het begin van de 19de eeuw zette deze tendens zich door (zoals de sloop van Honselaersdijk in 1815). Het wonen langs vaart of kanaal was niet meer zo aantrekkelijk en andere streken kwamen meer in zwang, vooral waar droge zandgrond goed voor de gezondheid werd geacht en men de idealen van de landschapstijl beter gestalte kon geven. Echter, van een zware neergang in het bezit van buitenplaatsen is tot in de late 19de eeuw nog geen sprake.

In de loop van de 19de eeuw eisten de aanleg van spoorwegen, industrialisatie en stadsuitbreiding hun tol; juridisch veranderde de situatie in een aantal gevallen door het verlies van de meeste heerlijke rechten. Ook de 'Code Napoleon', die in 1811 werd geïntroduceerd en gelijkberechtiging van alle nakomelingen voorschreef, kan van invloed zijn geweest. Het is goed voorstelbaar dat het, door de toenemende druk op de beschikbare ruimte en de daarmee samenhangende stijging van de grondprijzen, op den duur onmogelijk was een buitenplaats in één hand te houden. Vanaf 1890 gingen eigenaren ertoe over hun bezittingen geheel of gedeeltelijk te verkopen. Sommige buitens kwamen in handen van een bedrijf of een instelling. Voorbeelden daarvan zijn Rhijngeest en Endegeest te Oegstgeest, die rond 1900 tot psychiatrische instellingen werden omgevormd. Ook projectontwikkelaars waren geïnteresseerd. Met de groei van de economie en de bevolking steeg de vraag naar fraai aangelegde bouwterreinen. Talrijke buitenplaatsen, vooral tegen de rand van de uitdijende steden, werden verkaveld ten behoeve van nieuwe wijken. Ooit geheel vrij in het landschap liggende buitens als Cromvliet en Hofrust liggen thans geheel binnen de bebouwde kom. De hoofdgebouwen zijn de enige restanten van de uitgestrekte terreinen van weleer. Andere buitenplaatsen werden geheel of gedeeltelijk opgedeeld tot villaparken om zo plaats te bieden aan een grotere, en grotendeels vernieuwde elite. Tot slot stegen de lonen in de 20ste eeuw zodanig dat het, vooral na WOII, vrijwel onbetaalbaar werd om de bezittingen naar behoren te onderhouden. Ook dit heeft tot verkopen geleid.

In de eerste decennia van de 20ste eeuw ontstond er een brede waardering voor de natuur onder invloed van publicaties van voorvechters als Jac.P. Thijsse. Ook werd Natuurmonumenten opgericht die natuurterreinen verwierf. Niet zelden waren dat ook historische buitenplaatsen, die aanvankelijk vooral als 'natuur' werden gezien. In de loop van de 20ste eeuw ontstonden ook provinciale landschapsorganisaties die natuurterreinen verwierven, waaronder historische buitenplaatsen. Ook het Zuid-Hollands Landschap telt een aantal kastelen en buitenplaatsen tot haar bezit, zoals het Huys te Warmond en delen van Nieuw Leeuwenhorst te Noordwijkerhout. Het besef dat de groenaanleg van landgoederen en buitenplaatsen een grote cultuurhistorische waarde vertegenwoordigt, heeft zich in de loop der tijd bij deze beherende instellingen ontwikkeld. Bij het opstellen van beheerplannen is cultuurhistorie nadrukkelijk een belangrijke factor.”¹

Gesignaleerde knelpunten en aandachtspunten

Tijdens de bijeenkomst van de netwerktafel erfgoedlijn landgoederenzone van 26 april 2013 zijn knelpunten bij het beheer en de instandhouding van de historische groenaanleg van landgoederen en buitenplaatsen aan de orde gekomen. De gesignaleerde knelpunten en aandachtspunten worden hieronder kort uiteengezet, waarna per punt een voorstel wordt geformuleerd voor een strategische aanpak en daaruit voortkomende producten en activiteiten.

1. *Kennis en beleid*

Om een historische tuin- en parkaanleg in stand te houden is kennis nodig. Enerzijds kennis over de (nog) aanwezige cultuurhistorische waarden van de aanleg, anderzijds kennis omtrent het beheer van een dergelijke groenaanleg.

2. *Kostenbeheersing groenbeheer*

De instandhouding van een cultuurhistorisch waardevolle groenaanleg is kostbaar, maar vormt ook vaak een sluitpost. Financiële middelen worden eerder geïnvesteerd in de instandhouding van gebouwen, aangezien functies die in de gebouwen zijn ondergebracht veelal de economische dragers zijn van een buitenplaats of landgoed. De middelen voor de instandhouding op basis van de Brim zijn beperkt en de verkrijging vergt ook de nodige investering. Eigenaren zijn op zoek naar manieren om het groenbeheer betaalbaar te maken en ook de continuïteit van het beheer te garanderen.

3. *Inzet van vrijwilligers en vrijwilligersbeleid*

De inzet van vrijwilligers bij het groenbeheer geeft enig (financieel) soelaas, maar vergt ook de nodige inzet van de eigenaren van landgoederen en buitenplaatsen. Het brengt ook weer gerelateerde problemen met zich.

Zo stijgt de gemiddelde leeftijd van de vrijwilliger en is er te weinig nieuwe en jongere aanwas. De continuïteit van vrijwilligersgroepen en de borging van kennis en ervaring is daarom een aandachtspunt. Vrijwilligers dienen ook te worden opgeleid en begeleid. Er moet dan ook een goed vrijwilligersbeleid worden opgesteld om vrijwilligers voor een langere tijd aan een landgoed of buitenplaats te binden.

4. *Openstelling en toezicht*

Veel landgoederen en buitenplaatsen zijn (deels) opengesteld voor publiek. Openstelling draagt in belangrijke mate bij aan het publieke draagvlak voor het erfgoed (en is als er op basis van de Natuurschoonwet fiscale voordelen worden genoten ook een verplichting). Echter, openstelling heeft ook duidelijk een keerzijde. Een aantal eigenaren signaleert dat de toegankelijkheid gepaard gaat met vervuiling, vernieling en ander ongewenst gedrag van bezoekers. Men is dan ook op zoek naar manieren om deze verschijnselen in te perken zonder al te drastische maatregelen te hoeven nemen.

---

¹ Bron: Stöver, Jos [et al], *Kastelen en Buitenplaatsen in Zuid-Holland*, Leiden/Zutphen 2000, pp. 59-60

Ad 1. Kennis en beleid

Als – bijvoorbeeld door gebrek aan financiële middelen – het onderhoud van de historische tuin- en parkaanleg van een landgoed of buitenplaats achterwege blijft of is gebleven, vervaagt op den duur de cultuurhistorische component. Mogelijk komen daar natuurwaarden voor in de plaats, maar het wezenskenmerk van de groenaanleg als cultuuraanleg verdwijnt. Om dit aspect te kunnen behouden of (deels) terug te brengen, is kennis omtrent de oorspronkelijke aanleg voorwaardelijk. Daarnaast vergt de restauratie, een eventuele reconstructie en de instandhouding van de cultuuraanleg meer inzet en financiën dan de instandhouding van natuur. Op deze aspecten wordt hieronder ingegaan.

Kennisbijeenkomst

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft in 2012 Richtlijnen voor Tuinhistorisch onderzoek uitgebracht. Aan de hand hiervan wordt voor eigenaren van historische landgoederen en buitenplaatsen een kennisbijeenkomst georganiseerd. Doel van de bijeenkomst is om eigenaren die een dergelijk onderzoek nog niet hebben laten verrichten, inzicht te geven in de materie en handvatten te bieden hoe men daarmee aan de slag kan gaan. Net als bij bouwhistorisch onderzoek, is tuinhistorisch onderzoek de basis voor het weloverwogen restaureren, reconstrueren en in stand houden van de cultuurhistorische groenaanleg.

Behalve aan inhoudelijke kennis, wordt ook aandacht besteed aan mogelijkheden van financiering, organisatie en samenwerking op het gebied van restauratie en instandhouding van de historische tuin- en parkaanleg.

Relevante partijen: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Nationaal Restauratiefonds, Groenfonds
Product: kennisbijeenkomst

Digitaal toegankelijk maken van tuinhistorisch onderzoek

Eigenaren van landgoederen en buitenplaatsen die tuinhistorisch onderzoek hebben laten verrichten, worden gevraagd dit onderzoek beschikbaar te stellen voor publicatie via de website www.landgoedenbuitenplaats-zh.nl. Op deze manier ontstaat t.z.t. een database met kennis op het gebied van de historische tuin- en parkaanleg. Als eigenaren toch al worden benaderd materiaal beschikbaar te stellen, kan ook worden gevraagd eventueel verricht bouwhistorisch onderzoek beschikbaar te stellen.

Relevante partijen: eigenaren landgoederen en buitenplaatsen, Erfgoedhuis Zuid-Holland
Product: database tuinhistorisch onderzoek (en bouwhistorisch onderzoek)

De (digitale) groene brigade

Om eigenaren ook daadwerkelijk de helpende hand te bieden, wordt een kwaliteitsteam samengesteld dat de eigenaren van advies kan voorzien. Het team bestaat uit specialisten op het gebied van tuinhistorie, -restauratie, -ontwerp, -onderhoud en duurzaamheid. De adviezen kunnen de aanzet zijn voor restauratie-, reconstructie- en beheerplannen, maar ook leiden tot het maken van strategisch beslissingen.

En/of een digitale groene brigade

Eigenaren die een concreet of acuut probleem of een vraag hebben, kunnen dit digitaal voorleggen aan een forum via www.landgoedenbuitenplaats-zh.nl. Dit kan een open of afgesloten webomgeving zijn en werken als een linkedIn discussieforum.

Relevante partijen: adviseurs tuinhistorie, -restauratie, -ontwerp en -beheer, Erfgoedhuis Zuid-Holland
Product: (digitaal) adviesforum

Ad 2. Kostenbeheersing groenbeheer en economische dragers

Cultuurhistorisch verantwoorde instandhouding van de historische tuin- en parkaanleg vergt door de bank genomen een behoorlijke jaarlijkse investering, terwijl het groen maar in beperkte mate kan bijdragen aan het genereren van fondsen voor dit onderhoud. De verdien capaciteit van een landgoed of buitenplaats zit over het algemeen meer in de gebouwen en/of aangeboden diensten/producten. Het streven naar kostenreductie, het vergroten van inkomsten en het vinden van nieuwe inkomsten voor de landgoederen en buitenplaatsen is van levensbelang voor de instandhouding van landgoederen en buitenplaatsen als geheel. De voorstellen onder *Maatwerk* en *Herbestemming en herontwikkeling* reiken verder dan de instandhouding en het beheer van de cultuurhistorische groenaanleg, maar zijn vanwege de samenhang tussen gebouwd en groen erfgoed op landgoederen en buitenplaatsen in het strategisch plan opgenomen.

Kostenreductie en vergroten van inkomsten groenbeheer

Voorstel is om in Zuid-Holland op beperkte schaal (als pilot) te onderzoeken welke mogelijkheden er te vinden zijn om de kosten van het groenbeheer voor eigenaren van landgoederen en buitenplaatsen te reduceren en of er meer inkomsten zijn te genereren. In een voorgaande bijeenkomst zijn mogelijke zoekrichtingen genoemd, zoals de oogst van biomassa, verkoop van brandhout en “rondje hout” (het oogsten van hout voor meerdere terreinbeheerders tegelijkertijd). Dit thema sluit aan bij de doelstellingen die het rijk heeft geformuleerd in de *Kiezen voor Karakter. Visie Erfgoed en Ruimte*. Eén van de vijf genoemde prioriteiten is namelijk *Levend landschap: synergie tussen erfgoed, economie en ecologie*. Zuid-Holland wordt daarnaast ook wel gekarakteriseerd als kansrijke regio voor een biobased economy (roadmap voor Europa), een onderzoeksterrein dat van interesse is voor de Provincie Zuid-Holland.

Voor de pilot wordt gezocht naar ongeveer drie landgoederen en buitenplaatsen met een groenaanleg van enige omvang die bereid zijn aan het onderzoek mee te werken. De pilot omvat het maken van een analyse van de groenaanleg van de landgoederen en buitenplaatsen, het inwinnen van de benodigde informatie van de eigenaren/beheerders (onder andere de huidige kostenstructuur en inkomstenbronnen), het inventariseren van mogelijkheden om inkomsten te vergroten en beheerskosten te verlagen en het in kaart brengen van potentiële partijen waarmee kan worden samengewerkt. Op basis van de verkregen informatie worden kostenreducerende maatregelen, maatregelen om de bestaande financieringsbronnen te optimaliseren en nieuwe verdienmodellen beschreven en gepubliceerd in een handreiking voor eigenaren en beheerders van landgoederen en buitenplaatsen.

Relevante partijen: Probos, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Provincie Zuid-Holland, drie eigenaren van landgoederen/buitenplaatsen

Product: concrete aanbevelingen voor kostenreductie en inkomstenverhoging voor drie eigenaren/beheerder van landgoederen/buitenplaatsen en een handreiking voor eigenaren/beheerders van landgoederen en buitenplaatsen

Maatwerk

Ieder landgoed of buitenplaats heeft een eigen cultuurhistorisch karakter. Dit bepaalt in samenhang met de omvang, ligging en samenstelling welke economische dragers kunnen worden ontwikkeld om bij te dragen aan de instandhouding. Maar ook de onderlinge afstemming van functies op landgoederen en buitenplaatsen speelt daarbij een rol. Als alle buitenplaatsen eenzelfde aanbod gaan ontwikkelen, wordt de spoeling dun. Door middel van workshops werken eigenaren en beheerders de signatuur uit en verkennen de mogelijkheden om binnen dit kader te komen tot een passende vorm van maatschappelijk ondernemen, waarbij gelet wordt op het realiseren van een gevarieerd aanbod binnen de landgoederenzone.

Relevante partijen: Co-creatie

Product: één of meerdere workshops voor eigenaren/beheerders die hen helpen richting te bepalen bij maatschappelijk ondernemen

Herbestemming en herontwikkeling

Als voor het creëren van financiële dragers aanpassing of transformatie van een landgoed of buitenplaats noodzakelijk is, dienen tal van zaken nader te worden onderzocht en op elkaar afgestemd. Past een gewenste functie binnen het vigerende bestemmingsplan, hoe verhouden wijzigingen zich tot de aanwezige cultuurhistorische waarden, hoe wordt de aanpassing vormgegeven, welke investering vergt dit en wat levert het uiteindelijk (financieel) op. Een vijftal eigenaren/beheerders van landgoederen en buitenplaatsen die ideeën hebben omtrent het herbestemmen / herontwikkelen van hun landgoed/buitenplaats wordt door middel van een quickscan geholpen een beter beeld te krijgen van de haalbaarheid van hun idee.

Relevante partijen: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Provincie Zuid-Holland, gemeenten in de Landgoederenzone, Erfgoedhuis Zuid-Holland, adviseurs op het gebied van de ruimtelijke ordening, (tuin)architectuur, financiering en exploitatie.

Ad 3. Inzet van vrijwilligers en vrijwilligersbeleid

Om een landgoed of buitenplaats effectief en efficiënt te kunnen beheren, is draagvlak van omwonenden onontbeerlijk en is ook de inzet van vrijwilligers vaak meer dan welkom. Lokaal draagvlak (waaronder niet alleen bewoners, maar ook de lokale overheid wordt bedoeld) zorgt voor een gevoel van gedeelde verantwoordelijkheid. De inzet van vrijwilligers draagt bij aan het beheersbaar houden van de exploitatie en het beheer. Een aantal producten is hieronder uitgewerkt.

Landgoedambassadeurs

Om lokale overheden – zo nodig – meer te betrekken bij de landgoederen en buitenplaatsen en te bewerkstelligen dat het autonome gemeentelijke beleid zich richt op behoud en versterking van de ruimtelijke kwaliteit van de landgoederenzone, worden lieden met een bestuurlijk netwerk gevraagd om als ambassadeurs voor de landgoederen op te treden. De ambassadeurs gaan de dialoog met de gemeentelijke bestuurders aan en proberen de positie van dit erfgoed te versterken. Een gespreksagenda wordt in overleg met een afvaardiging van landgoedeigenaren bepaald.

Organisatie van vrijwilligersgroepen

In opdracht van de provincie Zuid-Holland wordt door Landschapsbeheer Zuid-Holland, Het Zuid-Hollands Landschap en Erfgoedhuis Zuid-Holland een pilot Vrijwilligers op landgoederen uitgevoerd. Doel is het vinden van nieuwe vrijwilligers voor landgoederen in de landgoederenzone en het vinden van alternatieve financiers en financieringsvormen voor het oprichten en faciliteren en instandhouden van vrijwilligersgroepen. De uitkomsten van de pilot moeten leiden tot een werkbare methodiek die ook op andere landgoederen en buitenplaatsen kan worden geïmplementeerd. De uitkomsten van de pilot – de methodiek – zullen mede richtinggevend zijn voor het uitvoeren van de beleidsdoelstellingen van de provincie Zuid-Holland zoals beschreven in de notitie *De Groene Motor*. Deze notitie (mei 2013) is een uitwerking van de Beleidsvisie Groen en geeft richting aan de wijze waarop de provincie Zuid-Holland de komende jaren wil werken aan een provinciaal netwerk voor de ondersteuning van de vrijwilligers in het groen.

Relevante partijen: drie eigenaren/beheerder van landgoederen/buitenplaatsen, Landschapsbeheer Zuid-Holland, Het Zuid-Holland Landschap en Erfgoedhuis Zuid-Holland

Product: werkbare methodiek voor het oprichten en instandhouden van vrijwilligersgroepen.

Vrijwilligersbeleid

Als een eigenaar/beheerder van een landgoed of buitenplaats het bezit (mede) met behulp van vrijwilligers of vrijwilligersgroepen exploiteert, is het voor de duurzaamheid en continuïteit van belang dat er een goed vrijwilligersbeleid wordt gevoerd. Erfgoedhuis Zuid-Holland heeft veel ervaring met het bieden van ondersteuning van het vormgeven van beleid. Deze expertise kan worden ingezet voor genoemde doelgroep. De geboden producten lopen uiteen van het opstellen van vrijwilligersbeleid tot het geven van specifieke trainingen aan vrijwilligers (rondleiden, gastheer/gastvrouwerschap e.d.).

Relevante partijen: Erfgoedhuis Zuid-Holland

Producten: cursussen en trainingen op het gebied van het opstellen van vrijwilligersbeleid, gastheer-gastvrouwerschap, rondleiden e.d.

Verankeren van bestaande kennis

In een aantal gevallen zijn er professionele of vrijwillige krachten op een landgoed of buitenplaats actief die door hun jarenlange ervaring een grote bron van kennis vormen. Om deze kennis te kunnen vasthouden en te kunnen doorgeven aan opvolgers, is het noodzakelijk de aanwezige kennis te documenteren en vast te leggen. Een manier om dit te realiseren is door de betreffende lieden te interviewen en op beeld en geluid vast te leggen en eventueel gegevens nog schriftelijk vast te leggen. Voorstel is om hier een Oral History projectvoorstel voor op te stellen. Dit zal op een later tijdstip aan de netwerktafel worden voorgelegd.

Relevante partijen: TU Delft, Event Company, Berbice, Duivenvoorde, Erfgoedhuis Zuid-Holland

Product: plan voor een Oral History project

Ad 4. Openstelling en toezicht

Een aantal landgoederen en buitenplaatsen stellen de tuin- en parkaanleg (en soms de gebouwen) open voor het algemeen publiek. De condities waaronder dit gebeurt verschilt; soms is het groenareaal alleen toegankelijk voor leden of kan men een dag- of jaarkaart kopen om toegang te verkrijgen. In een aantal gevallen is de toegang vrij. Tijdens de bijeenkomsten van de netwerktafel kwam duidelijk naar voren dat openstelling ook negatieve effecten met zich mee kan brengen: vervuiling, vandalisme en ongewenst gedrag. Deze negatieve effecten kunnen ook weer kostenverhogend werken.

Inzicht problematiek

Om beter inzicht te krijgen in deze problematiek en hiervoor praktische oplossingen te vinden, is nader onderzoek nodig. Via een enquête onder landgoedeigenaren wordt de omvang en karakteristiek van de problematiek nader vastgesteld. Op basis van de ingevulde questionnaire wordt een aantal interviews afgenomen. Verder wordt er op landelijke schaal gekeken in hoeverre er in den lande al oplossingen/maatregelen voorhanden zijn en worden specialisten geraadpleegd om zicht te krijgen op mogelijke oplossingen. Het onderzoek resulteert in een handreiking voor landgoedeigenaren. Overigens kan deze materie ook op de gespreksagenda van de landgoedambassadeurs worden geplaatst.

Relevante partijen: een aantal eigenaren/beheerders van landgoederen en buitenplaatsen, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, platforms landgoederen en buitenplaatsen in Utrecht, Gelderland en Overijssel, veiligheidsdeskundigen, relevante gemeenten

Product: handreiking voor eigenaren/beheerder van landgoederen en buitenplaatsen

De groene loper

Hoewel economische en maatschappelijke ontwikkelingen het aantal buitenplaatsen in de landgoederenzone heeft doen afnemen, vormen de overgebleven landgoederen en buitenplaatsen groene oases in de Randstad, die – als ze met elkaar worden verbonden – als een groene loper kunnen fungeren. In aanloop naar het provinciale themajaar Leve het Landgoed! werd door Vista studie verricht naar het realiseren van een lange afstand wandelroute landgoederenzone. De rapportage verscheen in 2008. Hoewel er sinds die tijd door Haaglanden en HollandRijnland – met (financiële) ondersteuning van de provincie Zuid-Holland – is gewerkt aan het wandelroutenetwerk, werd dit niet specifiek verknoopt aan de landgoederenzone. Grote delen van een wandelroute die landgoederen tussen Den Haag en de noordgrens van onze provincie verbindt, is (of wordt) aangelegd. Door de in het rapport gesignaleerde knelpunten op te lossen of alternatieve verbindingen te creëren, is een lange afstand wandelroute landgoederenzone te realiseren. Als deze route er is, kunnen door lokaal initiatief ontwikkelde landgoedommetjes op de route aanhaken (bestaande landgoedommetjes kunnen bij realisatie van de doorgaande landgoederenroute direct worden geïntegreerd).

De opgave bestaat uit de navolgende onderdelen:

- het zoeken van oplossingen of alternatieven voor de nog bestaande knelpunten in de doorgaande route (in samenwerking met Haaglanden, HollandRijnland, de provincie Zuid-Holland en landeigenaren indien alternatieve routes over privé grondgebied dienen te worden gerealiseerd);
- het ontwikkelen van het merk landgoederen wandelroute met bijbehorende marketingstrategie (bijvoorbeeld i.s.m. René Kwant) (in samenwerking met de landgoedeigenaren, regio's en ondernemers);
- het daadwerkelijk oplossen van de knelpunten, dan wel realiseren van alternatieven en het markeren van de route (bij voorkeur op de standaard markeringspalen van het wandel knooppuntennetwerk);
- het ontwikkelen van informatievoorzieningen bij toegangspoorten en langs de route;
- het ontwikkelen van publiciteit en pr (met bijbehorende producten en mediabenadering) om de wandelroute in de markt te zetten.

Relevante partijen: Provincie Zuid-Holland, HollandRijnland, Haaglanden, de gemeenten in de landgoederenzone, Dienst Landelijk Gebied, eigenaren van landgoederen en buitenplaatsen, LAW, Op Lemen Voeten, ANWB, NS, Landschapsbeheer Zuid-Holland en Erfgoedhuis Zuid-Holland
Product: een langeafstands wandelroute landgoederenzone

ERFGOEDHUIS·ZH